

Kontrollen med psykologien

Ole Jacob Madsen

professor i kultur- og samfunnspsykologi, Psykologisk institutt, UiO

Ole Jacob Madsen, denne månedens kronikkforfatter, er psykolog og stipendiat ved Senter for vitenskapsteori ved Universitetet i Bergen. Sammen med Nadia Ansar, Guri Vindegg, Svein Øverland, Arnulf Kolstad og Karen Kollien Nygaard er han invitert av Tidsskriftet som fast kronikør. Neste gang: Nadia Ansar.

Når noen stiller meg spørsmålet: «Mener du, eller mener du ikke, at psykologene skal være mer til stede i samfunnet?», kvier jeg meg for å svare. Grunnen er at spørsmålet hviler på et forenklet premiss om at psykologien ikke gjennomsyrrer samfunnet allerede, og at det enten er et prebestemt gode eller et onde.

Spørsmålet er om vi har en god nok forståelse av og kontroll over denne stadige psykologiske ekspansjonen. Riktignok er vi utrustet med mer avanserte vitenskapelige metoder enn før, men holder refleksjonsevnen tritt?

Spørsmålet er heller om vi har en god nok forståelse av og kontroll over denne stadige psykologiske ekspansjonen. Riktignok er vi utrustet med mer avanserte vitenskapelige metoder enn før, men holder refleksjonsevnen tritt? Eller er den et eksempel på at mens noe går framover går noe annet bakover?

Psykologforeningens Landsmøte 2010 avviste som kjent det mye debatterte forslaget om å åpne for medlemskap for psykologimastere inntil videre. Men diskusjonen om masterne henger sammen med en mye videre debatt som handler om den store mengden av psykologisk praksis som utøves utenfor psykologiprofesjonens kontroll.

President Tor Levin Hofgaard berørte dette spørsmålet etter Landsmøtet i en interessant kommentar om hvordan psykologien anvendes av andre enn psykologer (Tidsskriftet 1/2011). Som Hofgaard helt korrekt fastslår: Psykologer er i dag bare én av mange yrkesgrupper som praktiserer faget. I helsevesenet utøves psykologi av leger, sykepleiere, sosionomer med flere, og utenfor helsevesenet jobber yrkesgrupper som økonomer, samfunnsvitere, teologer og andre med psykologi. I tillegg finnes det et voksende marked med en broket mengde aktører som tilbyr psykologi i de fleste varianter.

Hofgaard oppmuntrer derfor til at psykologer rundt om i landet tar en veiledende rolle overfor mange av disse og således fungerer som kvalitetssikrere. På vegne av Psykologforeningen understreker presidenten at de ikke er opptatt av å ha monopol på psykologien, men tvert om har som mål å spre kunnskapen mest mulig. Til tross for at Hofgaard også representerer en fagforening med bestemte særinteresser, tror jeg ham på det. Rollen som premissleverandør for samfunnsdebatten også ut over psykologien ble endatil vedtatt på det siste Landsmøtet «for å imøtekomme dette ekspansive faget».

Oppfatningen om at psykologiprofesjonen også bør bry seg med anvendelsen av psykologien utenfor psykologiprofesjonen, deler jeg fullt og helt. Samtidig mener jeg at kunnskapssynet som

Hofgaard og Landsmøtet formentlig legger til grunn – om at det er psykologene som representerer den «forskningsbaserte kunnskapen», og som dermed skal ta ansvaret for den rivende utviklingen – må utfylles. Gjennom et profesjonshistorisk tilbakeblikk vil jeg lansere et alternativt perspektiv på hva forholdet mellom psykologien med stor og med liten P er.

De nederlandske psykologihistorikerne Jeroen Jansz og Peter Van Drunen skiller mellom to dominerende syn på forholdet mellom psykologi og samfunn. «Det positivistiske synet» har gjerne sine fremste talsmenn nettopp blant profesjonsforeninger som Norsk Psykologforening eller APA, og støtter seg i hovedsak på tre grunnleggende antagelser: (1) Anvendt psykologi er avledet av vitenskapelig, akademisk psykologi, (2) denne kunnskapen er fremskrittssvennlig og verdifri, og (3) den er så å si alltid til individets og samfunnets beste. «Det revisjonistiske synet», som gjerne er representert av sosiologer eller andre utenforstående, inntar som regel en mer skeptisk holdning til psykologiens nytte for samfunnet: Historien viser oss at psykologiens rolle vel så ofte har vært undertrykkende som den har promotert menneskelig velferd.

Det skal sies at de tidlige revisjonistiske fortellingene om psykologiens fremvekst gjerne kunne være relativt ensidige, og gikk ikke av veien for å gi psykologien mye av skylda for problemene i det moderne samfunn. Den senere tids revisjonistiske analyser hos den britiske sosiologen Nikolas Rose eller fransk-marokkanske Eva Illouz er imidlertid langt mer balanserte. De peker på at psykologiens ekspansjon gjennom årene er blitt en svært kompleks materie, og kunne ikke ha skjedd uten at den var nyttig for store deler av befolkningen.

Tendensen mot et mer balansert syn er imidlertid ikke så lett å få øye på blant eksponentene for «det positivistiske synet». Heller tvert om. Nylig leste jeg den 77. presidenten i APA George A. Miller sin tale til foreningen i 1969 om psykologi som et middel for å promotere menneskelig velvære. Millers ambisiøse visjon er at psykologien skal løse samfunnets problemer via en psykologisk revolusjon som allerede er underveis. Intet mindre!

Miller viser her en grad av fremskrittstro på vegne av vitenskapen som få vil dele i dag, og mange vil nok betegne den som «scientistisk». Samtidig erkjenner han at anvendelsen av psykologien kan havne i gale hender, og at den allerede blir misbrukt. Miller viser til hvordan læringspsykologiske prinsipper om forsterkning blir brukt av industrimagnater og byråkratiske leder som via tvang og trusler kontrollerer moderne arbeidere. Det endelige målet for den ansvarlige psykologen bør derfor ifølge Miller være å gi bort psykologien. På den måten kan folk selv lære å praktisere en annen psykologi, som handler om fantasi, oppfinnsomhet og kreativitet der man selv søker ansvar, og ikke blir påtvunget det av andre.

Det arbeids- og samfunnslivet Miller her beskriver, gjenkjenner vi som det moderne industrisamfunnet der den enkelte arbeider eller byråkrat møtte opp mer av nødvendighet enn lyst. Dette er nå historie for mange av oss. Vi har fått et arbeidsliv som nettopp baserer seg på den enkeltes kreativitet der de ansatte selv søker ansvar. «Det nye arbeidslivet» beskrives som ustandardisert, fleksibelt og grenseløst, og er et sted der man kan få realisert seg selv og sine evner. Kritiske røster hevder imidlertid at dette skjuler en ny form for undertrykkelse og ufrihet: Man forventes hele tiden å være tilpassningsdyktig og fleksibel i et usikkert arbeidsmarked. Men i og med at man selv har investert hele seg og sin personlighet i arbeidet, har man ikke noen andre å skylde på. Psykologien er ikke langt unna. Samfunnsgeografen Karl-Fredrik Tangen skriver at det underliggende utgangspunktet for personlighetsanalyser og coaching er at den enkelte selv har skyld i ubehaget i «det nye arbeidslivet». Var dette den psykologiske revolusjonen Miller spådde?

Ved å speile oss i psykologiens nære historie fra USA ser vi at selv blant psykologiens talsmenn som Miller var forståelsen av psykologien noe som allerede var der ute og både kunne bli brukt

og misbrukt av bestemte interesser. Jeg er redd vi er i ferd med å miste dette nødvendige, tvisynte engasjementet. Psykologers tilstedeværelse i media, i distriktene og i politikken er allerede langt på vei en realitet, akkurat som Millers revolusjon. Men hør bare på hva Miller sa for fem tiår siden fra APAs talerstol, tilsynelatende stikk i strid med Landsmøtets nylige vedtak om at Norsk Psykologforening skal både være en interessepolitisk, fagpolitisk og samfunnspolitisk organisasjon: «The APA is committed to advancing the welfare of psychologists, of course, but we dare not assume blindly that whatever is good for psychology must always be good for humanity.»

ole.madsen@svt.uib.no